

Tasavvuf
Kültürü

Bursa'da Dünden Bugüne Tasavvuf Kültürü-3

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphane Yavuz ARGIT Bölümü	
Dem.No.	102470
Tes.No.	297.7 BUR.1

BURSA KÜLTÜR SANAT VE TURİZM VAKFI YAYINLARI
BURSA KİTAPLIĞI:17

Bursa'da Dünden Bugüne Tasavvuf Kültürü-3

ISBN

975 -7093 -15 -7

Birinci Basım

Ekim 2004

Yayına Hazırlayan

Dr. Hasan Basri Öcalan

Kapak

Hicabi Gülgen

Baskı

F.Özsan Matbaası

İzmir Yolu No:221 Beşevler-BURSA

Tel: (0 224) 441 33 82

e-mail:fozsan@e-kolay.net

Açık hava Tiyatrosu Yanı, Kültürpark-Bursa

Tel: (0 224) 234 49 12 (3 hat)

Faks. (0 224) 234 49 11

E-posta:info@bkstv.org

TANPINAR'IN BURSA'SINDA MİSTİK UNSURLAR

Mehmet DEMİRCİ*

Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962) İstanbul Şehzâdebaşı'nda doğdu. Burası hem eski Bizans hâtırasını taşıyan, hem de câmi, medrese, dergâh, türbe ve çeşmeleriyle tipik bir Osmanlı-Türk semtiydi. Osmanlı toplumunun refah seviyesi iyi âilelerinin, ulemânın, bürokratların, şeyh ve dervişlerin yaşadığı bir yerdî.¹

Babası kadıydı, onun memuriyeti dolayısıyla küçük yaştan itibaren Ergani, Siirt, Kerkük, ve Antalya'da bulundu. Yüksek tahsîlini İstanbul Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi'nde tamamladı. Burada Yahya Kemal'in öğrencisi oldu. Erzurum ve Konya liselerinde Edebiyat öğretmenliği yaptı. Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde hocalıkta bulundu. İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi'nde Yeni Türk Edebiyatı Profesörü oldu.

Tanpınar'ın dînî-tasavvufî cephesine kısaca bir göz atmak istersek, karmaşık ve zor bir meseleyle karşılaşırız. Her şeyden önce o, Osmanlı'dan Cumhûriyete bir intikal dönemi insanıdır ve bunun zorluklarını iliklerine kadar yaşamıştır. Çocukluğundan hatırladıkları arasında Kısas-ı Enbiyâ hikâyeleri, Kerkük'te büyük annesinden dinlediği halk masalları ve Yûnus ilâhileri dikkati çeker.² Fikrî şahsiyetinin oluşmasında Yahya Kemal'in etkisi büyüktür. Fakültede Batı edebiyatının Divan şiirinin zevkini, millet ve târih hakkındaki görüşlerinin temelini ondan almıştır. *Beş Şehir* adlı meşhur eserini de ona ithaf etmek istemiştir.³

---

* Prof. Dr. Dokuz Eylül Ü. İlahiyat Fakültesi

¹ Bk. Orhan Okay, *Ahmet Hamdi Tanpınar*, s. 11, Şûle yayını, İstanbul 2000

² Bk. Mehmet Kaplan, *Tanpınar'ın Şiir Dünyası* içinde (Kerkük Hatıraları), s. 248, İstanbul 1983.

³ Age,- içinde (Antalyalı Genç Kıza Mektup) s. 256

Tanpınar da Yahya Kemal gibi bir “kültür müslümanı”dır.⁴ Ancak bu konuda hocası kadar açık değildir. Yahya Kemal’in hiç olmazsa Süleymaniye’de ve Büyükkada’da kıldığı bayram namazlarına ait kendi dilinden canlı hatıraları vardır. “Tanpınar (ise) kendisini çok saklayan bir yazardır.”⁵ Estetiğinin ve mimarisinin hayranı olduğu mâbetlerimizin içine girdiğine dâir yazılarında bir ip ucuna rastlanmaz. Onu “... bazı akşam saatleri bu küçük câmiin (Orhan câmii) önünden geçerken veya kapısından bakarken...) görürüz⁶, o kadar.⁷ İhsan Örucü “Bir Ramazan gecesini Tanpınar’ı Sultan Ahmet Caminin pencerelerinden adetâ başkaları tarafından tanınmaktan saklanarak içeri bakarken ve ağlarken” gördüğünü anlatır.⁸

Ölümünden 13 gün önce yazdığı belirtilen satırlarda şöyle der: “Allah’a inanıyorum. Fakat ben Müslüman mıyım bilmem. Fakat anamın babamın dininde ölmek isterim ve milletimin Müslüman olduğunu unutmuyorum ve Müslüman kalmasını istiyorum.”

Devam eder: “Garplıyım. Hristiyanlığın daha zengin miraslarına ve daha derinden işlendiğine eminim. Burada kendi kendimle âşikâr bir şekilde tezattayım. Süleymaniye’den başka garpla ölçülecek bir iki mûsikî eserinden başka bir şey tanımıyorum.”⁹

Evet Tanpınar bir kültür müslümanıdır dedik. Onun peşinde olduğu şey, dedelerimizden miras kalan yerli unsurlar, kültür ve yaşama unsurları ihtivâ eden müslümanlıktır. *Mahur Beste*’de kahramanına şöyle söyletir: “Tam bir müslüman gibi düşünüyorum, fakat mücerred bir müslüman gibi değil...” ve devam eder: “... bizim müslümanlık diye tebci ettiğimiz şeyler bu toprakta kendi hayatımızla yarattığımız şekillerdir. Bize ulûhiyetin çehresini veren

⁴ Yahya Kemal bu yönü için bk. Mehmet Demirci, *Yahya Kemal ve Mehmet Akif’te Tasavvuf*, İstanbul 1993

⁵ Hasan Bülent Kahrman, “Yitirilmemiş Zamanın Ardında: Ahmet Hamdi Tanpınar ve Muhafazakâr Modernliğin Estetik Düzlemi”, *Bir Gül Bu Karanlıkta* içinde, (Haz. Abdullah Uçman-Handan İnci), s. 613, Kitabevi, İstanbul 2002. Bundan sonra “BGBK” kısaltmasıyla verilecek.

⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, s. 146, İş Bankası yayını, Ankara 1960.

⁷ Ahmet Turan Alkan dan: “Eski hayat tarzının temel rükünlerini teşkil eden câmi, ev, medrese, tekke ve kahvenin pencerelerinden derûnunu seyreden, bu seyir esnasında Yahya Kemal’in bir ramazan günü Üsküdar’da “oruçsuz ve neş’esiz” yaşadığı gönül burukluğunu hissederek sarsılan ama içeriye girip müessesenin derûnu ile hemhâl olmakta azim tereddüdü geçiren tahlil gücüdür Tanpınar. Mütereddid ve cesaretsiz. Tereddüdünü bir kimyager hassasiyetiyle tasvir ve tahlil ettikten sonra sırtını dönüp kendini ait olduğu yere sürükleyen bir fikir adamı.(...) Yahya Kemal’i mâbed kapısında mihlayan alafrangalığı, Tanpınar’a da sirayet etmiş midir? Muhtemelen. Ahmed Hamdi Tanpınar, iki medeniyet dairesi arasında yalpalayan tereddüdün en seviyeli temsilcisidir.” “Saç Jölesi ve Tanpınar”, *Zaman*, 29.12.2001.

⁸ Mehmet Kaplan, *Tanpınar’ın Şiir Dünyası*, 16.

⁹ M. Kaplan, *age* içinde, s. 22, (Tanpınar’ın Hatıra defterinden).

Hamdullah'ın yazısı, İtrî'nin tekbîri, kim olduğunu bilmediğimiz bir işçinin yaptığı mihraptır.”

Tanpınar'ın bir çok yerde dinden “bütün\hayâta istikamet veren” Müslümanlıktan, onun medeniyetimize bastığı damgadan, sanatımıza, yaşayışımıza yaptığı derin etkiden söz ettiği bir gerçektir. Berna Moran'ın ifadesiyle: “Ne ki Tanpınar Müslümanlığın kendisine de bir yaşam biçimi, bir sanat işi, kısaca ince bir zevkin doğurduğu gelenekler, âdetler, yapıtlar toplumu olarak bakar.”¹⁰ Şu var ki, öğrencisi M. Kaplan'ın ifadesiyle: “Tanpınar'ın başlıca özelliği, kendisini okuyanları iyi bir rehber gibi, büyük kahramanlara, târihe, tabiata, sanata ve Tanrı'ya götürmesidir.”¹¹

(Tanpınar'ın tasavvufi duyuş ve düşünüş karşısındaki tavrı hakkında iki farklı görüş vardır. Birincisine göre o, bu konuların dışında ve uzağındadır. Onun “İslâm-Osmanlı olana duyduğu ilgi son kertede *estetik* bir ilgidir ve pek sevdiği sözlerle belirtirsek *manevî iklim*e ilişkindir.”¹² Bu yazarımıza göre, Tanpınar tasavvufun insanla hayat arasındaki trajik duyguyu ve gerilimi inkâr etmesi, hayatta tabii olan huzursuzluğu mutlak vücûda kavuşmak iştiyâkıyla reddetmesi sebebiyle bu alana sıcak bakmaz. Onun müteredit ve huzursuz mizâcı dolayısıyla kişisel plânda böyle olduğu düşünülebilir. Hattâ: “Tanpınar'ın bütün metinlerine sızmış olan ıstırap çekme hâli ve sürekli yakınma duygusu, gerçekte onun varoluşsal bunalımının bir dışa vurumudur”¹³ denebilir.)

Tanpınar'ın kendi yazdıklarının çoğuna bakılarak yapılan değerlendirmeler ise farklı yöndedir. Onun meşhur:

Ne içindeyim zamânın

Ne de büsbütün dışında

Yekpâre geniş bir ânın

Parçalanmaz akışında

mıs râlarıyla başlayan şiirindeki duygu ve düşünce, “hayat karşısında almış olduğu terkîpçi tavrı” olarak yorumlanır.¹⁴ Kaplan aynı şiiri “kosmosla insanın birleşmesi”, “bir çeşit murakabe (içine alma) ve rüya hâli” diye

¹⁰ Berna Moran, “Bir Huzursuzluğun Romanı: Huzur”, *BGBK* içinde, s. 303

¹¹ M. Kaplan “Ahmet Hamdi Tanpınar ve Güzel Eserin Üç Temeli, *BGBK* içinde, s. 187.

¹² Ahmet Oktay, Tanpınar: Bir Tereddüdün Adamı”, *BGBK* içinde, s. 466.

¹³ H.B. Kahraman, agm, *BGBK* içinde, s. 640

¹⁴ Bk Mehmet Kaplan, *Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, 75, İstanbul 1973

değerlendirir.¹⁵ Hattâ bu şiirde “insan teki bütün evrenle barışmış, bütünleşmiş gibidir.”¹⁶

Bu ikinci ve daha yaygın görüşe göre: “Tanpınar, modernitenin içindeki metafiziği yakalama çabasındadır. Modernitenin seküler anlayışına 've yönelimine elbette sesini çıkarmamaktadır.”¹⁷

A.H. Tanpınar'ın, huzursuz ve mütereddit bir ruh yapısına sahip olduğu malûmdur. Kendi iç dünyasına ne kadar sızmıştır bilemeyiz, ama Tanpınar tasavvuf inanışının kültür ve medeniyetimize yansımaları ve bunların tasvîri konusunda cömert bir duygu ve ifade gücüne sahiptir. O, Anadolu'da gelişen edebiyatımızı beş döneme ayırır ve hepsinde de dinî-tasavvufi ilhâmın söz konusu olduğunu belirtir.¹⁸

Huzur'da Mümtaz, Sünbül Sinan'dan sitâyişle şöyle bahseder: “*Bunların hepsi manevî vazîfelerine inanmış, muayyen bir ruh nizâmından geçmiş, nefislerini terbiye etmiş insanlardır.*” Tanpınar'a göre: “*Dua rûhun Allah'la karşılaşmasıdır*” ve: “*İstersek bütün ömrümüzü dua hâline getirebiliriz.*” Şu sözler de ona aittir: “*Büyük mistikler ve dindarlar arasında Allah'a sevgiden, imandan, aşktan gidenler olduğu gibi, günahattan, isyandan, hattâ keskin şüphe ve inkârdan gidenler de vardır.*”¹⁹

*

İnsan gider, eseri kalır. Her insanın bir çilesi, ıstırapı, tereddütleri ve hafakanları vardır. Tanpınar'dan bize ne kalmış onlara bakalım. “Bursa'da Zaman” şiirinin o hârika mısralarına bir dokunup geçelim:

Bursa'da bir eski câmi avlusu

Küçük şadırvanda şakırdayan su

...

Ovanın yeşili ve göğün mâvisi

Ve mîmârilerin en ilâhîsi

...

Su sesi ve kanat şıkırtısından

Billûr bir âvîze Bursa'da zaman

¹⁵ Mehmet Kaplan, *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*, 59, İstanbul 1983.

¹⁶ Oğuz Demiralp, Ahmet Hamdi Tanpınar *Şiirler*, önsöz, s. 8, YKY, İstanbul 2002.

¹⁷ H.B. Kahraman, agm, *BGBK* içinde, s.639.

¹⁸ Turan Alptekin, *Bir Kültür Bir İnsan*, s. 58, İstanbul 1975.

¹⁹ Bk. Ahmet Hamdi Tanpınar'dan *Düşünceler, Görüşler, Özdeyişler*, derleyen: Şefik Öztürk, s.32, 33, İstanbul 1977.

...
Yeşil türbesini gezdik dün akşam
Duyduk bir mûsikî gibi zamandan
Çinilere sinmiş Kur'an sesini
Fetih günlerinin saf neşesini

Burada “Çinilere sinmiş Kur'an sesi” gibi ifâdelerdeki san'at gücü karşısında ancak susulur ve seyredilir. Gene de M. Kaplan'ın bir yorumuna yer vermeden geçmeyelim: “Bursa'da Zaman şiirinde hem kozmik âlemi hem de târihî zamânı bir arada kavrayan (...) hayâta karşı derin hayranlık duygusu ile berâber “bir rüyadan arta kalmanın hüznü”nü ve ebediyet iştiyâkını bir mûsikî parçasının çeşitli sesleri gibi birbiri içinde eriten Tanpınar ...”dan söz eder.²⁰

Asıl konumuz “Tanpınar'ın Bursası'nda Tasavvuf Unsurları” idi. *Beş Şehir*, Tanpınar'ın âbide eseridir. Ankara, Erzurum, Konya, Bursa ve İstanbul'un anlatıldığı bu kitapta “Bursa” bir yüzük taşı gibi parlar. Konumuz bakımında öteki şehirlere dokunup geçerek Bursa'ya geleceğiz. Ankara'yı anlatırken Tanpınar, **Hacı Bayram Veli**'ye geniş yer verir: Onun hakkında “Bu ledünnî hazların, âhîret saâdetlerinin, kendisini sevgide tamamlayan rûhun bir nur tufanı gibi iştiyâkın, kendi derinliklerinde Allah'ı bulan bir murâkabenin hakîkati idi.” der.²¹

“Hacı Bayram'ın kâinât ve insanı beraberce *oluş* hâlinde gösteren bir manzûmesi var ki (...) XV. Asır Türkiyesinin adetâ manzarasını çizer.”²²:

Nâgehan ol şâra vardım, ol şârı yapılır gördüm
Ben dahî bile yapıldım, taş ü toprak arasında

Tanpınar **Akşemseddin-Hacı Bayram** menkıbesini son derece saygılı ve edebî bir dille nakleder. **Evliya Çelebi**'nin Hacı Bayram için bir hatim başladığını, Ankara'da onun bahsettiği Erdede Sultan'ın yerini aradığını söyler ve ekler: “Zaten ben *Evliya Çelebi*'yi tenkid etmek değil, ona inanmak için okurum. Bu yüzden de daima kârlı çıkarım.”²³

Tanpınar **Konya**'da öğretmenlik yapmıştı. “*Mevlevî âyinini son defa dergâhların kapanmasından biraz evvel bir Kadir gecesi Konya'da görmüştüm*” der. Kronolojiye göre bu tarih 1925 martına denk düşüyor. Âyin

²⁰ M. Kaplan, *Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, s.75.

²¹ *Beş Şehir*, s. 10

²² *Age*, s. 13

²³ *Beş Şehir*, 19

ve Mevlevî mûsikîsi hakkında hârikulâde tasvir ve değerlendirmeler yapar.²⁴ Hz. Mevlânâ hakkında: "... Anadolu o kadar akîde ve görenek aykırılığının, kin ve kanın arasında yaralı bir hayvan gibi sürüne sürüne koşar ve bu pınardan (Mevlânâ'dan) içtikçe dirilir. Çünkü bu ses ümidin ve affin sesiydi."²⁵ Mevlânâ-Şems muammâsına takılır: "*Konya'da Kubbe-i Hadrâ arkasında veya içinde, Sadreddin Konevi'nin dergâhında geçirdiğim başı boş hülya ve düşünce saatlerinde kaç defa onu (Şems-i Tebrîzî'yi) düşündüm.*"²⁶

Bu arada **Mevlânâ-Yunus Emre** kıyaslaması yapar. İkisinin de benzeri şeyler söylediğini belirtir. Yûnus'tan şu alıntılarını yapar:

Ölümden ne korkarsın

Korkma ebedî varsın

*

Her dem yeni doğarız

Bizden kim usanası

*

Sevdiğimi demez isem

Sevmek derdi beni yakar

*

Seni deli eden şey

Yine sendedir sende

Tanpınar **İstanbul**'u anlatırken "*Fetih şehitlerinin hepsi velî idi*" der. "Faydalı bir şey yapan büyük adam velî olurdu." Ona göre. "*Eski medeniyetimiz dînî bir medeniyet idi. Beğendiği, benimsediği adama ölümünden sonra verilecek bir rütbe vardı: Evliyâlık. Halkın sevgisini kazanmış adam mübârek tanınır, ölünce velî olurdu.*"²⁷

Sünbül Sinan'dan, **Merkez Efendi**'den, **Yahya Efendi**'den, **Aziz Mahmud Hüdâyî**'den bahseder, hepsi hakkındaki menkıbeleri, tarihî bilgileri saygıyla aktarır. Türbelerin mûnis ve sempatik tasvirlerini yapar ve ekler. "...*Zamana sevgi ve inançlarının izini geçirenler halâ aramızdalar, adları ve hayatları bize manevî ufuk açıyor.*"(BŞ, 237)

*

²⁴ *Beş Şehir*, 127 vd.

²⁵ *Beş Şehir*, 121

²⁶ *Beş Şehir*, 119

²⁷ *Beş Şehir*, 231 (Bundan sonra metin içinde BŞ rumuzuyla verilecektir.)

Beş Şehir'deki Bursa'da, **Tanpınar'ın Bursası**'nda mistik/manevî unsurlar zirveye çıkar. Beşir Ayvazoğlu'na göre Tanpınar: “..Bursa'yı Yahya Kemal'in metodunu kullanarak âdetâ yeniden kurar.”²⁸

Bir sanat ve fikir adamı olan Tanpınar Bursa'yı da bu gözle ele alır. **Beş Şehir**'deki Bursa'da konumuz bakımından başlıca şu meseleler öne çıkar:

-Bursa'nın manevî atmosferi

-Türebeler, mimarî serler

-Kişiler: Edebâli-Osman Gazi, Geyikli Baba-Orhan Gazi-, Emir Sultan, Eşrefoğlu Rûmî, İsmail Hakkı Bursevî

Böyle bir tasnif ve tahlil aslında Tanpınar'ın sanatkâr üslûbundaki tılsımı bozar, ama daha düz anlatmak durumundayız.

Tanpınar, **Evliya Çelebi**'nin Bursa'dan bahsederken “*rûhaniyetli bir şehir*” dediğine dikkati çeker. Bursa'nın Türkleşme yıllarının “*Bir mucize, bir kahramanlık ve rûhaniyet devri*” olduğunu belirtir.

Tanpınar'ın mîmarî eserleri, türbeleri tasvîri, mâneviyatla yüklü bir estetik bakışın ifâdesidir. “*Çinilere sinmiş Kur'an sesleri*” mısraı her halde benzerlerinin en müstesnâ örneğidir.

Şu satırları aynen aktarmadan geçemeyeceğim: “*Cedlerimiz inşâ etmiyorlar, ibâdet ediyorlardı. Maddeye geçmesini ısrarla istedikleri bir ruh ve imanları vardı. Taş ellerinde canlanıyor, bir ruh parçası kesiliyordu. Duvar, kubbe, kemer, mihrap, çini hepsi Yeşil'de dua eder, Muradiye'de düşünür ve Yıldırım'da harekete hazır, göklerin derinliğine susamış bir kartal hamlesiyle ovanın üstünde bekler. Hepsinde tek bir ruh terennüm eder.*” (BŞ, 165) Buna kısaca **derviş-gazi, alp-eren** ruhu diyebiliriz.

Tanpınar'ın kendi ifadesiyle devam edelim: “Bursa'da **yeşil**'in mânâsı çok farklıdır; o, ebediyetin rahmânî yüzü, bir mükâfâta benzeyen sükûnun fânî bir saate sinmiş manâsıdır. Yeşil Türbe, Yeşil Câmi der demez, ölüm muhayyilemizdeki çehresini değiştirir.” (BŞ, 139)

Tasavvufta “ölüm”, önemli terimlerden biridir. Onun renkleri bile vardır.²⁹ Tanpınar'dakine ise “ölümün estetiği” diyebiliriz: “Şark için “ölümün sırrına sâhiptir” derler. Fakat Şark milletleri içinde ona bizim kadar husûsî bir çehre veren, her türlü lâübâllikten sakınmakla berâber onu ehlileştiren başka millet yoktur (...)hiçbiri ona ölüme, bizde aldığı ehlî yüzü

²⁸ Beşir Ayvazoğlu, “Bursa Hakkında Yazmak”, *Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü*, (Sempozyum bildirileri içinde) s. 135, İstanbul 2002

²⁹ Bu konuda bk. Mehmet Demirci, “Tasavvuf Düşüncesinde Ölüm”, *Tasavvuf* dergisi, sayı:4, Ankara 2000

vermemiş, onun korkunç realitesini bizim kadar yumuşatamamıştır.” (BŞ, 154-156)

Bursa, bizim fütûhat, cengâverlik, mâneviyat ve kemâl rûhu taşıyan târihî şahsiyetlerimizin, alp-eren tiplerimizin pek çoğunu bağrında taşıyan bir mübârek beldedir. Tanpınar Bursa’da uzun süre kalmadığından³⁰ bunlardan sadece bir kısmını yakından tanımaktadır. Onun Bursa sevgisinde babasının da etkisi olduğu görülüyor: “Daha küçük bir ilkokul talebesi iken Bursa’yı çok seven babamın anlattığı şeyleri dinler ve muhayyilede onları târih kitaplarında rastladığım isimlerle birleştirdim (...) **Konuralp, Geyikli Baba** bu isimlerin başında gelir.” (BŞ, 140)

Tanpınar **Şeyh Edebâli**’den³¹, **Osman Gazi**’nin meşhur rüyasından³² bahseder ve Edebâli’nin kızıyla evlenmek sûretiyle Ahîlerin/Fütüvvet ehlinin desteğini aldığını belirtir. “*Orhan Gâzi’nin yarı evliyâ çehresi bu destanın asıl merkezidir*” der ve Orhan’ı “...hakîkatte Horasan erlerinin silah ve kerâmet arkadaşı” olarak tavsîf eder. (BŞ, 145).

O Horasan erleri ki: “*Henüz Tekfur şehri olan Bursa’nın etrafında zâviyeler kurarlar, ruh kudretleri ve kerâmetleriyle bu şehri muhâsara ederler*”. Tanpınar sorar: “Kimdi bu **Geyikli Baba**?³³ Nasıldı? Etrafında toplanan saf imanlı insanlara neler öğretirdi? Ömrün hangi meçhulünü, ruhun hangi düğümünü onlara çözmüştü?” (BŞ, 141).

Tanpınar **Emir Sultan**’a daha geniş yer ayırır. Onu “Belki de XV. asır Türkiyesinin halk muhayyilesine en fazla mâl olmuş çehresi” olarak niteler. (BŞ, 162). Ve ilave eder: “*Peygamberin neslinden olan Emir Buhârî geleneğe göre bu yeni imparatorluğun merkezine gitmek için Medine’de doğrudan doğruya Hz. Muhammed’den izin alır. Hattâ bütün yolculuk boyunca başının üstünde bir kandil ona refâkat eder. Bursa’ya gelince de üç gün üç gece bu kandil görünür*”. Ayrıca Emir Sultan türbesiyle ilgili çeşitli menkıbeleri saygılı bir dille nakleder.³⁴

³⁰ “Bursa’ya birkaç defa gittim ve her defasında kendimi daha ilk adımda bir efsâneye çok benzeyen bir târihin içinde buldum.” (BŞ, 136)

³¹ Edebâli hakkında bk. Kâmil Şahin, “Edebâli” *DİA*, X, 393

³² Tanpınar, **Osman Gazi**’nin rüyasıyla ilgili şunları ekler: “Bu rüyanın ilk defa Hammer’in dikkat ettiği gibi Tevrat’taki Yakub’un rüyasına göre uydurulmuş eski hükümdar sülâlesi rüyalarına tıpkı tıpkısına benzediği âşikârdır. Bununla beraber bu evlenmenin Osman’ın gittikçe artan silâh kuvvetine manevî bir nüfuz ilâve ettiği inkâr edilemez.” (BŞ, 143)

³³ **Geyikli Baba** için bk. Ahmet Yaşar Ocak, “Geyikli Baba”, *DİA*, XIV, 45.

³⁴ Tanpınar her baharda Emir Sultan türbesinde bir erguvan bayramı yapıldığını hayranlıkla anlatır. Bu vesileyle yazdığı şu satırlardaki dînî ve estetik hassasiyet ne hoştur: “İstanbul surlarının üstünde çok eski bir sabah ezanının oracığa takılmış kırık parçasına benzeyen küçük bir câmiin, Manavkadı câmii’nin yıkık duvarları arasında tek başına fırlamış bir erguvan ağacı

“Birden bire **Eşrefoğlu**’nu hatırlıyorum” diye söze girer Tanpınar. (BŞ, 163). Hâfızası kendisini yanıltmıştır: “Bursa-Ankara-Hama üçgeninde tasavvufî terbiyesini tamamlamış” ve İznik’te medfûn olan bu coşkulu velînin³⁵ Bursa’da yattığını zanneder. Hatırlayış sebebi de Eşrefoğlu’nun:

Tecelli şevki didârın beni mest eyledi hayrân

Ene’l-Hak sırrını candan anınçün kılmazam pinhân

diye başlayan ve:

Sanırsın Eşrefoğluyam, ne Rûmî’yem ne İzniki

Benem ol dâim ü bâkî göründüm sûretâ insan

mısra’larıyla biten şiirine³⁶ **Kul Hasan** (Hasan Dede)’ın verdiği cevap dolayısıyladır:

Eşrefoğlu al haberi

Bahçe biziz, gül bizdedir

Biz de Mevlâ’nın kuluyuz

Yetmiş iki dil bizdedir

...

Arı vardır uçup gezer

Teni tenden seçip gezer

Cânân bizden kaçıp gezer

*Arı biziz, bal bizdedir*³⁷

Tanpınar, **İsmail Hakkı Bursevî**’den şöyle bahseder: “XVII. Asırda Bursa’ya gelip yerleşmiş olanlardan biri de o çalısķan ve iyi niyet sâhibi Celvetî şeyhi İsmail Hakkı Efendi’dir”. (BŞ, 151). Onun hakkında kısa bilgi verir. Bursevî’nin şeyhi olan Osman Fazlı’dan söz ederken, tasavvuf mensuplarıyla ilgili bir takım değerlendirmeler yapar:

“İslâm ulemâsının ve şeyhlerinin tarihteki rolü kadar tezatlı hiçbir şey yoktur. Bir taraftan fitneyi ortadan kaldırmak veya ona yol vermemek için en

---

vardır ki, bana gösterdikleri günden beri her bahar bir kerecik olsun ziyâretine gider, bu şehrin sabahlarından toplanmış mahmur bakışlı kandillerini seyredirim”. (BŞ, 161).

³⁵ Bk. Mustafa Kara, *Eşrefoğlu Rûmî*, TDV yayını, Ankara 1995; N. Pekolcay-A. Uçman “Eşrefoğlu Rûmî”, *DİA*, XI, 480.

³⁶ Asaf Halet Çelebi, *Eşrefoğlu Dîvânı*, Hece yayını, İstanbul 2002, s. 125.

³⁷ Şiirin tamamı için bk. Vasfî Mâhir Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, 337, Ankara 1968; Abdülbâki Gölpınarlı, *Tasavvuf Şiiri Antolojisi*, 258, İstanbul 1972.

çetin istibdâtlara râzî olurlar. Diğer taraftan da cezbeleri tutunca en olmayacak zamanda hakikati söyleyerek sözün ayağa düşmesine ve fitne kapılarının ardına kadar açılmasına sebep olurlar” (BŞ, 152).

Bilindiği gibi hareketli bir hayatı olan **Osman Fazlı**, devrinin yöneticileri ve siyâsîleriyle fazla iç içe olmuş, sırasında da yönetimi şiddetle tenkit etmiş ikbâl ve idbâr salıncağında gidip gelmiştir.³⁸

İsmail Hakkı Bursevî’den sitâyîşle bahseden Tanpınar, onun eserlerinde yer alan abartılı veya gerçek dışı kabul ettiği ifâdeler olduğunu belirtmekten geri kalmaz: “*Ah bu XVII. asır; evliyâsıyla, ulemâsıyla, vezir vüzerâsıyla, eşkıyâsıyla nasıl da birbirine benzer. İsmail Hakkı Efendi’nin eserlerinde devrin zihniyetinin bu tarafını anlatan bir yığın safça uydurma daha vardır. Meşhur tefsirine çalışırken sabahlara kadar uyanık kalmış, o esnada bahçedeki horozu ona ‘İsmail Efendi hû!’ diye seslenirmiş” (BŞ, 154).*

Tanpınar’ın verdiği bu örnekler “masum” sayılır ve bunların tenkide değip değmediği de tartışılır. Ne ki velûd bir müellif olan İsmail Hakkı Bursevî’de³⁹ “gerçek dışı” kabul edilecek daha somut başka misaller bulmak mümkündür. Ama bunlar onun değerini de düşürmez.

Tanpınar bir “ilimler tarihçisi” değildir. Bursa’yı anlatırken de kuru bir ilim adamı veya salt tarihçi gözüyle bakmamıştır. Ama bunlarla dirsek temasını koruyarak bir sanatkâr hassasiyeti ve mütefekkir gözüyle yazmıştır. Bursa’daki tasavvufu ilgili unsurları da bilebildiği kadarıyla, aynı üslûpla hattâ çok kere sempati ve saygıyla ele almıştır.

³⁸ Bk. Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (XVII. yüzyıl)*, s. 365 vd., İstanbul 2001.

³⁹ İ.H. Bursevî için bk. Ali Namlı, *İsmail Hakkı Bursevî*, İnsan yayınları, İstanbul 2001